

SÉMANTICKÉ REPREZENTÁCIE MENŠÍN. SONDA DO POSTOJOV DOSPIEVAJÚCICH VO VEKU 12 AŽ 15 ROKOV

Miroslava Čerešníková*, Michal Čerešník**

*Ústav romologických štúdií, Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva,
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre,

**Ústav všeobecnej psychológie, Fakulta psychológie,
Paneurópska vysoká škola, V Bratislave,

mceresnikova@ukf.sk, michal.ceresnik@paneurouni.com

Abstrakt: V príspevku prezentujeme zistenia o sémantických reprezentáciách menšín žijúcich na Slovensku. Vychádzame zo zistení viacerých výskumov realizovaných v európskom priestore, ktoré poukazujú na to, že ľudia žijúci na Slovensku majú málo prijímajúci postoj voči inakosti, v tomto prípade zastúpenej príslušnosťou k menšinovej skupine. Výskum sme realizovali v skupine dospelých vo veku 12 až 15 rokov, v 6. až 9. ročníku základnej školy nitrianskeho kraja ($AM_{vek} = 13.51$ roka; $SD_{vek} = 0.99$). Výskumnou metódou bol Test sémantického výberu (Doležal). Identifikovali sme rozdiely v sémantických reprezentáciách národností vo vzťahu k príslušnosti dospelých k národnostnej menšine. Spomedzi všetkých národnostných menšín je najnegatívnejšie vnímaný pojem Róm, a to aj dospelými z rómskej národnostnej menšiny. Konštatujeme, že u dospelých patriacich k rómskej menšine je proces utvárania etnickej identity veľmi komplikovaný, pretože sa s ňou spája veľa negatívnych stereotypov majority.

Kľúčové slová: sémantický výber, postoje, menšiny, dospelí

ÚVOD

Cieľom štúdie je skúmať sémantické reprezentácie pojmov vzťahujúcim sa k rôznym národnostiam a etnikám žijúcim na Slovensku a migrantstvu. Podľa Indexu migračnej integračnej politiky (z angl. The Migrant Integration Policy Index, ďalej ako MIPEX), čo je nástroj hodnotenia migračnej politiky v 52 krajinách na 5 kontinentoch (Solano, & Huddleston, 2020), sa Slovensko nachádza na 46. mieste so skóre 39, pričom priemerné skóre MIPEX je 50. V tomto indexe sa zohľadňuje mobilita na pracovnom trhu, rodinné zjednotenie, vzdelanie, zdravie, politická participácia, trvalý pobyt, podpora národnostných špecifík, antidiskriminácia. Hlboko podpriemerne Slovensko skórovalo v mobilite na pracovnom trhu, vzdelaní, politickej participácii a podpore národnostných špecifík. Skutočnosť nekvalitnej migračnej politiky a neatraktívnosti Slovenska ako cieľovej destinácie migrujúcich je nepriamym indikátorom všeobecného málo prijímajúceho postoja obyvateľstva Slovenska voči iným národom a etnikám.

Podobné zistenia nachádzame vo výsledkoch Európskej sociálnej sondy (Fedáková, Kentoš a kol., 2020), v ktorých Slovensko figuruje ako krajina s 3. najnegatívnejším postojom voči príchodu migrantov a dôsledkom migrácie. Postoje k migrantom sa na Slovensku zhoršili po vrchole

migračnej krízy v roku 2015. Najnegatívnejší postoj k príchodu migrantov na Slovensko evidujeme v bratislavskom a košickom kraji.

Na druhej strane, k polarizácii postojov voči príslušníkom a príslušníčkam iných národností môže dochádzať aj prostredníctvom štatistického hodnotenia rôznych indikátorov, ktoré udeľujú konkrétnej krajine nejakú hodnotu a vedú k jej vnímaniu ako krajiny s „hodnotnými“ ľuďmi alebo „menej hodnotnými“ ľuďmi. Príkladom je Index kvality národnosti (z angl. The Quality of Nationality Index, ďalej ako QNI) vytvorený Kälinom a Kochenovom (Kochenov, Lindeboom, 2020). Hodnotí také indikátory ako ľudský rozvoj, ekonomická sila, mier a stabilita, diverzita slobody usadiť sa, váha slobody usadiť sa, diverzita slobody cestovať a váha slobody cestovať. Takmer všetky štáty Európy patria medzi veľmi kvalitné. Slovensko je na delenom 17. mieste. Na porovnanie, Ukrajina a Rusko patria medzi krajiny so strednou kvalitou, podobne ako väčšina krajín bývalej Juhoslávie.

Vytváranie postoja k príslušníkom a príslušníčkam iných skupín možno vysvetliť na základe medzigeneračného prenosu, kedy sú postoje preberané nekriticky a nerevidovane deťmi od svojich rodičov. Sú sýtené najmä socio-kultúrnymi stereotypmi a emóciami. Málokedy majú racionálny základ a často bývajú odvodené od jednorazovej skúsenosti s jedným človekom, ktorá sa ako výsledok učenia (one trial learning) generalizuje na celú skupinu.

Existuje všeobecný konsenzus o tom, že skúsenosť s príslušníkmi a príslušníčkami rôznych skupín ovplyvňuje naše postoje. Priekopníkom v tejto oblasti výskumu bol Allport (1954), ktorý formuloval kontaktnú hypotézu pre medziskupinovú interakcie. Vychádzal z predpokladu, že čím je človek častejšie v kontakte s ľuďmi patriacimi do inej skupiny, tým pravdepodobnejšie bude k nim mať pozitívny alebo neutrálny postoj. Sám si bol vedomý určitých obmedzení svojho predpokladu a na základe výskumných pozorovaní definoval štyri podmienky skupinovej dynamiky, ktoré je potrebné naplniť, aby bolo možné kontaktnú hypotézu naplniť. Patrí medzi ne rovnaký status ľudí z rôznych skupín, práca na spoločnom ciele, medziskupinová spolupráca a podpora zo strany autority alebo zákona. Výskum v posledných rokoch (napr. Barlow et al., 2012; Graf, Paolini, Rubin, 2014) poukázal na to, že za týchto podmienok je možné formovanie postoja nielen v pozitívnom smere, ale aj v negatívnom. Najmä vo väčších skupinách k tomu prispieva rozpad skupiny na menšie neformálne skupiny, v ktorých majú členovia a členky tendenciu potvrdzovať svoje nastavenie, presvedčenia a postoje v zmysle konfirmačného skreslenia. Voci a Hewstone (2003) vo výskumnej štúdii zameranej na predsudky Talianov voči migrantom naopak potvrdzujú pozitívny efekt kontaktu – pracovné kontakty medzi príslušníkmi a príslušníčkami etnicky odlišných skupín znižujú strach z neznámeho a redukujú negatívne postoje voči migrantom. Štúdia Wagnera et al. (2003) zasa potvrdila, že častejšie stereotypné vnímanie a predsudky voči príslušníkom a príslušníčkam iných národov a národností majú tie národy, ktoré mali historicky obmedzený kontakt s cudzincami a etnickou rôznorodosťou.

Formovanie postojov a vo všeobecnosti mentálnych reprezentácií seba je typické pre adolescentný vek, v ktorom si človek kladie otázku, kým je seba a kým je pre ostatných ľudí. Nutne pracuje s konfliktom pramieniacim z vlastnej predstavy o svojom smerovaní a rozvojom vlastnej identity a predstavy viacerých skupín, ku ktorým náleží a ktoré naňho pôsobia svojimi očakávaniami o tom, akým by mal byť a ako by sa mal správať. Bojuje za to, čo Erikson (2015) označil ako vernosť svojim presvedčeniam o sebe. Za predpokladu, že sa vyhne zmätenosti vlastnej identity a prijme záväzok a zodpovednosť za samého seba. Ak sa dospievajúcemu človeku nepodarí zodpovedať na otázky súvisiace s vlastnou identitou, stratí samého seba, zavrhne možnosť definovať sa a zaujme k sebe odtážený a nepriateľský postoj. V zmysle cyklickej psychodynamiky (Wachtel, 2014) bude žiť v začarovanom kruhu sebanenávisti a nenávisti ostatných, čo sa prejaví aj na jeho postojoch k iným ľuďom a špeciálne tým, ktorých nepovažuje sa náležiacich k jeho ingroup. To vytvára silné

predpoklady na formovanie negatívnych postojov voči iným skupinám (tak ako sme písali v texte vyššie v súvislosti s migrujúcimi).

V predloženej štúdií sme zamerali pozornosť práve na obdobie dospievania ako na senzitívne obdobie tvorby vlastnej identity, vrátane identity sociálnej a etnickej. Dospievajúci je postavený pred vývinovú úlohu vytvoriť si identitu a s ňou súvisí aj vytvorenie si postojov k príslušníckam a príslušníkom iných, odlišných skupín, národov a národností. Cieľom je zmapovať sémantické reprezentácie dospievajúcich k pojmom s afinitou k vlastnej národnej/etickej identite, odlišným národnostiam a pojmu utečenec, pod ktorým je možné vnímať odlišnosť kultúry a národnosti.

CIEĽ A HYPOTÉZY

Cieľom štúdie je skúmať rozdiely sémantické reprezentácie pojmov vzťahujúcim sa k rôznym národnostiam a etnikám žijúcim na Slovensku a migrantstvu. Špeciálne nás zaujímalo, či príslušnosť dospievajúcich k menšinovej skupine mení ich postoje k rôznym skupinám žijúcim na Slovensku.

Empirickú hypotézu sme formulovali nasledovne: Predpokladáme, že dospievajúci z menšinových skupín majú inú štruktúru postojov voči rôznym skupinám žijúcim na Slovensku ako dospievajúci z väčšinovej populácie.

Štatistické hypotézy sme vo vzťahu k metóde výskumu (text nižšie) definovali nasledovne:

- H1: Predpokladáme, že postoje dospievajúcich k pojmu Slovak sa odlišujú vo vzťahu k príslušnosti k menšinovej skupine.
- H2: Predpokladáme, že postoje dospievajúcich k pojmu Maďar sa odlišujú vo vzťahu k príslušnosti k menšinovej skupine.
- H3: Predpokladáme, že postoje dospievajúcich k pojmu Róm sa odlišujú vo vzťahu k príslušnosti k menšinovej skupine.
- H4: Predpokladáme, že postoje dospievajúcich k pojmu Čech sa odlišujú vo vzťahu k príslušnosti k menšinovej skupine.
- H5: Predpokladáme, že postoje dospievajúcich k pojmu Rusín sa odlišujú vo vzťahu k príslušnosti k menšinovej skupine.
- H6: Predpokladáme, že postoje dospievajúcich k pojmu Poliak sa odlišujú vo vzťahu k príslušnosti k menšinovej skupine.
- H7: Predpokladáme, že postoje dospievajúcich k pojmu Vietnamec sa odlišujú vo vzťahu k príslušnosti k menšinovej skupine.
- H8: Predpokladáme, že postoje dospievajúcich k pojmu Ukrajinec sa odlišujú vo vzťahu k príslušnosti k menšinovej skupine.
- H9: Predpokladáme, že postoje dospievajúcich k pojmu utečenec sa odlišujú vo vzťahu k príslušnosti k menšinovej skupine.

ZÁKLADNÝ A VÝSKUMNÝ SÚBOR

Základný súbor výskumu tvorili žiaci/žiačky 6. až 9. ročníkov základných škôl. V školskom roku 2021/2022 bol ich počet 173 290 (CVTI SR, 2022).

Výskumný súbor tvorilo 168 dospievajúcich priemerného veku 13.51 roka (štandardná odchýlka 0.99) navštevujúcich 6. až 9. ročník základnej školy (vekové rozpätie 12 - 15 rokov). Z celkového počtu bolo 76 chlapcov a 92 dievčat. Príslušnosť k menšine deklarovalo 51 dospievajúcich z celkového počtu a na základe uvedeného materinského jazyka, resp. jazyka, ktorým hovoria

doma, ich zaradujeme k minorite rómskej (niektorí dospievajúci uvádzali, že doma hovoria rómsky aj maďarsky). Výskum bol realizovaný v nitrianskom kraji. Získanie informovaného súhlasu nebolo potrebné, pretože školy mali tento proces ošetrovaný a výskum bolo možné realizovať na základe už získaného súhlasu zákonných zástupcov žiakov.

METÓDY

Vo výskume sme použili Test sémantického výberu (TSV). Je to semiprojektívna metóda, ktorá je často aplikovaná pri výskume postojov. V záveroch metodologických revízií často nájdeme odporúčania v prospech použitia tejto metódy, ktorá je svojím obsahom, flexibilitou a atraktivnosťou vhodná aj pri práci s deťmi.

Autorom TSV je Doležal (podľa Smékala, 1990), ktorý ho vyvinul v 60-tych rokoch 20. storočia a sám ho definuje ako diagnostickú metódu na pozorovanie a meranie psychologického významu pojmov vo vzťahu k vytýčeným referenčným pojmom. Na základe vzoru semiotiky, ktorá zažívala veľký rozmach práve v spomínanom období vyvinul vtedy česko-slovenský autor veľmi úspešný výskumný nástroj.

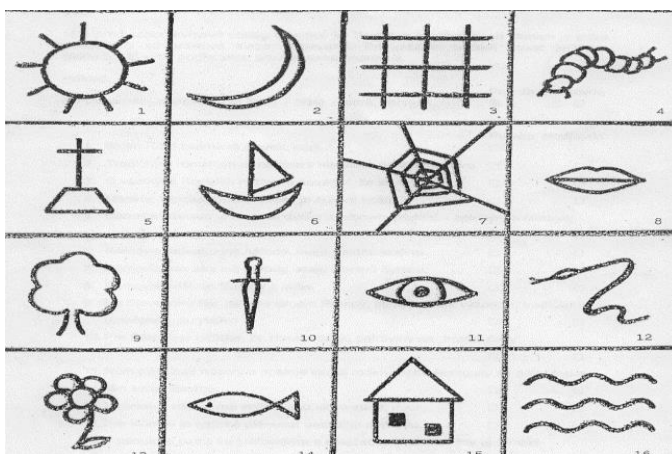
Základná myšlienka TSV je založená na dominancii konotatívneho významu pojmov, resp. symbolov, ktoré využívame v bežnej komunikácii a s ktorými prichádzame často do kontaktu. Autor predpokladal sémantickú blízkosť pojmov (symbolov), vo vzťahu s ktorými prežívame pozitívne emócie, negatívne emócie i nejednoznačnosť.

Princíp administrácie a práce s TSV v konkrétnom prostredí s konkrétnymi deťmi spočíva v tom, že existujú tri skupiny pojmov (symbolov), ktorých vzájomná interakcia môže dobre poslúžiť pri analýze a interpretácii postojov. Ide o tieto skupiny:

- 16 archetypálnych podnetov:
Slnko, Mesiak, Mreža, Červ, Hrob, Loď, Pavučina, Pery, Strom, Meč, Oko, Had, Kvet, Ryba, Dom, Vlny;
- posudzované pojmy;
- referenčné pojmy.

Archetypálne pojmy tvoria nemennú časť TSV. Úlohou respondentov/respondentiek je pri každom z posudzovaných pojmov vybrať vždy 8 z daných archetypálnych podnetov podľa svojich preferencií, vkusu a aktuálneho cítenia. Podnety sa pritom pri konkrétnom posudzovanom pojme nesmú opakovať. Archetypálne podnety môžu byť prezentované v dvoch formách, obrázkovej a slovnej. Slovná podoba je uvedená vyššie. Obrázková podoba je prezentovaná vo forme piktogramov (obrázok 1). Pre deti je vhodná práve obrázková forma, ktorá necháva veľký priestor pre mimoslovnú, individuálnymi zvláštnosťami a socio-kultúrne danú interpretáciu piktogramov.

Obrázok 1 Archetypálne podnety TSV vo forme piktogramov

Posudzované pojmy sú flexibilnou časťou TSV, ktorú si každý výskumník/každá výskumníčka upravuje podľa svojich potrieb a zámerov. V tomto výskume boli posudzovanými pojmami slová vo forme generického maskulina vzťahujúce sa k národnostiam, etnikám, s ktoré môžu dospievajúci vnímať najčastejšie, pretože patria k príslušníkom národov susediacich so Slovenskom alebo majú na Slovensku priznaný status národnostnej menšiny alebo patria k majorite: Slovák, Maďar, Róm, Čech, Rusín, Poliak, Ukrajinec. K menšinovým skupinám sme pridali aj pojem Vietnamec, ako príslušník menšiny, ktorá pochádza zo vzdialenejšej krajiny a inej kultúry, ale na Slovensku žije komunita, ktorá je aktívna v oblasti obchodu a služieb. Rovnako sme medzi posudzované pojmy zaradili aj pojem utečenec, ktorého naratív v našej krajine popisuje často ako nebezpečenstvo alebo ohrozenie. Prieskum sme realizovali tesne pred vypuknutím vojny na Ukrajine, ktorá zapríčinila veľkú utečeneckú vlnu do okolitých krajín, vrátane Slovenska.

Referenčné pojmy sú nemennou časťou TSV. Nachádzajú sa v zozname posudzovaných pojmov, mali by však byť umiestnené relatívne ďaleko od seba. Ide o dvojicu pojmov láska-nenávisť, prípadne radosť-strach, o ktorých sa predpokladá jednoznačne definovateľný pozitívny alebo negatívny postoj. Aj pri týchto pojmoch si respondent/respondentka vyberá z archetypálnych podnetov. Následné porovnanie vybraných archetypálnych podnetov v konkrétnom posudzovanom slove s výberom v referenčných pojmoch nám jednoduchou enumeráciou umožní stanovenie dvoch čísel, ktoré považujeme za súradnice, pomocou ktorých môžeme umiestniť daný posudzovaný pojem do jedného zo štyroch kvadrantov (alebo do hraničných oblastí medzi nimi) TSV (obrázok 2):

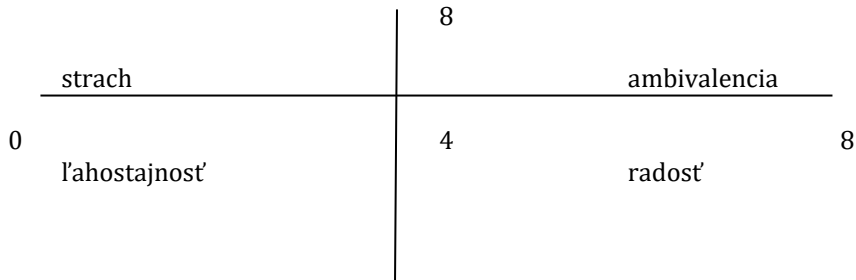
1. radosť	$x > 4; y < 4$	(kvadrant pozitívneho postoja)
2. strach	$x < 4; y > 4$	(kvadrant negatívneho postoja)
3. ľahostajnosť	$x < 4; y < 4$	
4. ambivalencia	$x > 4; y > 4$	

Čím ďalej od stredového bodu (4,4) sa posudzovaný pojem nachádza, tým ľahšie je možné uvažovať o pevnosti postoja a jeho rezistentnosti voči zmene.

Ak sme porovnali výbery v posudzovaných pojmoch s výbermi v referenčných pojmoch, potom máme jednoznačne dané súradnice, pomocou ktorých zanášame pojmy do jednotlivých kvadrantov

TSV (obrázok 2). Pojmy, ktoré sa nachádzajú blízko seba, sú sémanticky (konotatívne) príbuzné a možno očakávať silný vzťah medzi entitami reality, ktoré zastupujú.

Obrázok 2 Kvadranty TSV

VÝSLEDKY

Pri analýze dát sme použili program SPSS 25.0. Použili sme metódu chí-kvadrátu a akceptovali sme štandardnú hladinu významnosti $\alpha \leq 0.05$. Na zistenie vecnej významnosti sme použili Cramerovo V. Porovnávali sme dospelých, ktorí patria k národnostnej menšine a tých, ktorí patria k majoritnej populácii. Pri porovnávaní sme vychádzali z pôvodnej Doležalovej koncepcie a porovnávali sme len dospelých, ktorých pojmy boli jednoznačne umiestnené v jednom zo štyroch kvadrantov, tzn. nie sú umiestnené na osiach, resp. v strede. Výsledky prezentujeme v tabuľkách 1 až 9. Tabuľky sú usporiadané do poradia podľa početnosti dospelých, u ktorých bolo možné určiť jednoznačné umiestnenie pojmu v jednom zo štyroch kvadrantov.

Tabuľka 1 Postoje k pojmu „Slovák“ vo vzťahu k príslušnosti dospelých k menšine

		Patríš k národnostnej menšine?		Σ	
		áno	nie		
Slovák	pozitívny postoj	N	22	35	57
		%	61.1%	47.3%	51.8%
	ambivalencia	N	5	24	29
		%	13.9%	32.4%	26.4%
	negatívny postoj	N	2	10	12
		%	5.6%	13.5%	10.9%
	ľahostajnosť	N	7	5	12
		%	19.4%	6.8%	10.9%
Σ		N	36	74	110
		%	100.0%	100.0%	100.0%
χ ² = 9.030		df = 3	p = 0.029	V = 0.497	

K pojmu Slovák sme zachytili jednoznačné umiestnenie pojmu do niektorého z kvadrantov u najvyššieho počtu dospelých (110 z celkového počtu 168). Zároveň k tomuto pojmu vyjadriло pozitívny postoj najviac dospelých (57). Pojem Slovák vníma pozitívne 61,1% dospelých z národnostnej menšiny (rómski dospelí) a 47,3% slovenských dospelých.

Tabuľka 2 Postoje k pojmu „Maďar“ vo vzťahu k príslušnosti dospelých k menšine

			Patríš k národnostnej menšine?		Σ
			áno	nie	
Maďar	pozitívny postoj	N	14	38	52
		%	43.8%	54.3%	51.0%
	ambivalencia	N	11	8	19
		%	34.4%	11.4%	18.6%
	negatívny postoj	N	2	10	12
		%	6.3%	14.3%	11.8%
	ľahostajnosť	N	5	14	19
		%	15.6%	20.0%	18.6%
Σ		N	32	70	102
		%	100.0%	100.0%	100.0%
χ ² = 8.117		df = 3	p = 0.044	V = 0.464	

K pojmu Maďar vyjadrilo jednoznačne pozitívny postoj 51% dospelých, vyššie zastúpenie mali slovenskí dospelí.

Tabuľka 3 Postoje k pojmu „Čech“ vo vzťahu k príslušnosti dospelých k menšine

			Patríš k národnostnej menšine?		Σ
			áno	nie	
Čech	pozitívny postoj	N	15	41	56
		%	42.9%	62.1%	55.4%
	ambivalencia	N	14	11	25
		%	40.0%	16.7%	24.8%
	negatívny postoj	N	2	5	7
		%	5.7%	7.6%	6.9%
	ľahostajnosť	N	4	9	13
		%	11.4%	13.6%	12.9%
Σ		N	35	66	101
		%	100.0%	100.0%	100.0%
χ ² = 6.762		df = 3	p = 0.079	V = 0.388	

K pojmu Čech sme zachytili 101 jednoznačne klasifikovateľných postojov, pričom pozitívny postoj vyjadrilo 55,4% dospelých, čo je najvyššie percento v porovnaní s inými reprezentáciami prezentovaných pojmov. Zároveň negatívne prežívanie sa s pojmom Čech spája iba 6,9% dospelých.

Tabuľka 4 Postoje k pojmu „Vietnamec“ vo vzťahu k príslušnosti dospelých k menšine

		Patriš k národnostnej menšine?		Σ	
		áno	nie		
Vietnamec	pozitívny postoj	N	8	30	38
		%	30.8%	41.1%	38.4%
	ambivalencia	N	15	18	33
		%	57.7%	24.7%	33.3%
	negatívny postoj	N	0	12	12
		%	0.0%	16.4%	12.1%
	ľahostajnosť	N	3	13	16
		%	11.5%	17.8%	16.2%
Σ	N	26	73	99	
	%	100.0%	100.0%	100.0%	
χ ² = 11.550		df = 3	p = 0.009	V = 0.670	

Reprezentáciu pojmu Vietnamec sme dokázali zaradiť do jedného zo štyroch kvadrantov u 99 dospelých. Jedna tretina z nich prežíva vo vzťahu k pojmu Vietnamec ambivalenciu, 38,4% pozitívny postoj. U dospelých z národnostnej menšiny sme nikto neumiestnil tento pojem do kvadrantu negatívneho postoja.

Tabuľka 5 Postoje k pojmu „Róm“ vo vzťahu k príslušnosti dospelých k menšine

		Patriš k národnostnej menšine?		Σ	
		áno	nie		
Róm	pozitívny postoj	N	0	11	11
		%	0.0%	15.9%	11.7%
	ambivalencia	N	2	8	10
		%	8.0%	11.6%	10.6%
	negatívny postoj	N	13	34	47
		%	52.0%	49.3%	50.0%
	ľahostajnosť	N	10	16	26
		%	40.0%	23.2%	27.7%
Σ	N	25	69	94	
	%	100.0%	100.0%	100.0%	
χ ² = 6.111		df = 3	p = 0.106	V = 0.360	

Jednoznačné umiestnenie pojmu Róm do niektorého z kvadrantov sme identifikovali u 94 dospelých zo 168, a to aj napriek tomu, že dospelí z národnostnej menšiny patria prevažne k rómskej národnostnej menšine. V ich sémantických reprezentáciách sme nezachytili žiaden pozitívny postoj k pojmu Róm. Až 50% dospelých vníma pojem Róm negatívne, 49,3% slovenských dospelých a 52% dospelých z národnostnej menšiny.

Tabuľka 6 Postoje k pojmu „Rusín“ vo vzťahu k príslušnosti dospelých k menšine

			Patríš k národnostnej menšine?		Σ
			áno	nie	
Rusín	pozitívny postoj	N	10	33	43
		%	47.6%	50.8%	50.0%
	ambivalencia	N	4	13	17
		%	19.0%	20.0%	19.8%
	negatívny postoj	N	2	12	14
		%	9.5%	18.5%	16.3%
	ľahostajnosť	N	5	7	12
		%	23.8%	10.8%	14.0%
Σ		N	21	65	86
		%	100.0%	100.0%	100.0%
χ ² = 2.752		df = 3	p = 0.431	V = 0.171	

Pojem Rusín vníma pozitívne 50% z 86 dospelých. Negatívne prežívanie sa s pojmom Rusín spája 18,5% slovenkých dospelých.

Tabuľka 7 Postoje k pojmu „Poliak“ vo vzťahu k príslušnosti dospelých k menšine

			Patríš k národnostnej menšine?		Σ
			áno	nie	
Poliak	pozitívny postoj	N	9	35	44
		%	50.0%	54.7%	53.7%
	ambivalencia	N	4	14	18
		%	22.2%	21.9%	22.0%
	negatívny postoj	N	3	9	12
		%	16.7%	14.1%	14.6%
	ľahostajnosť	N	2	6	8
		%	11.1%	9.4%	9.8%
Σ		N	18	64	82
		%	100.0%	100.0%	100.0%
χ ² = 0.167		df = 3	p = 0.982	V = 0.011	

Pojem Poliak vníma pozitívne 53,7% z 82 dospelých. Rozmiestnenie sémantických reprezentácií pojmu Poliak je veľmi podobné u dospelých z národnostnej menšiny a z majority.

Tabuľka 8 Postoje k pojmu „Ukrajinec“ vo vzťahu k príslušnosti dospelých k menšine

		Patriš k národnostnej menšine?		Σ	
		áno	nie		
Ukrajinec	pozitívny postoj	N	3	26	
		%	13.0%	45.1%	35.1%
	ambivalencia	N	8	14	22
		%	34.8%	27.5%	29.7%
	negatívny postoj	N	5	7	12
		%	21.7%	13.7%	16.2%
	ľahostajnosť	N	7	7	14
		%	30.4%	13.7%	18.9%
	Σ	N	23	51	74
		%	100.0%	100.0%	100.0%
χ ² = 7.889		df = 3	p = 0.048	V = 0.529	

K pojmu Ukrajinec sme zachytili jednoznačné umiestnenie pojmu do niektorého z kvadrantov u najnižšieho počtu dospelých (74 z celkového počtu 168). Zároveň k tomuto pojmu vyjadrilo pozitívny postoj iba 13% dospelých z národnostnej menšiny.

Tabuľka 9 Postoje k pojmu „utečenec“ vo vzťahu k príslušnosti dospelých k menšine

		Patriš k národnostnej menšine?		Σ	
		áno	nie		
utečenec	pozitívny postoj	N	3	13	
		%	10.3%	16.7%	14.6%
	ambivalencia	N	4	14	18
		%	13.8%	23.3%	20.2%
	negatívny postoj	N	9	28	37
		%	31.0%	46.7%	41.6%
	ľahostajnosť	N	13	8	21
		%	44.8%	13.3%	23.6%
	Σ	N	29	60	89
		%	100.0%	100.0%	100.0%
χ ² = 10.782		df = 3	p = 0.013	V = 0.660	

Pri pojme utečenec sme zachytili u 89 dospelých pozitívne prežívanie u 14,6% a negatívne prežívanie až u 41,6%.

Zistili sme štatisticky významné rozdiely medzi dospelými z menšinových skupín a dospelými z majoritnej populácie. Konkrétne k pojmu Slováč (χ² = 9.030; p = 0.029), Maďar (χ² = 8.117; p = 0.044), Vietnamec (χ² = 11.550; p = 0.009), Ukrajinec (χ² = 7.889; p = 0.048), utečenec (χ² = 10.782; p = 0.013). V ostatných pojmoch sme štatisticky významné rozdiely

nezaznamenali. Pri zisťovaní vecnej významnosti sme zistili rozdiely v sémantickej reprezentácii pojmov Slováč (V = 0.497), Maďar (V = 0.464), Čech (V = 0.388), Vietnamec (V = 0.670), Róm (V = 0.360), Ukrajinec (V = 0.529), utečenec (V = 0.660). Všetky uvedené rozdiely môžeme charakterizovať ako veľké. Vecný rozdiel pri pojme Rusín (V = 0.171) bol stredný a pri pojme Poliak (V = 0.011) malý.

DISKUSIA

Pri hodnotení štatistických hypotéz, v ktorých sme predpokladali odlišnosť sémantických reprezentácií dospievajúcich vzťahujúcich sa k etnickým/národnostným menšinám, sme zistili viacero signifikantných rozdielov. Celkovo päť z deviatich podnetových slov má štatisticky významne rozdielnu sémantickú reprezentáciu a sedem z deviatich podnetových slov má vecne významnú rozdielnosť sémantických reprezentácií u dospievajúcich z národnostnej menšiny a dospievajúcich z majority. Okrem hypotéz 5 a 6 môžeme podporiť všetky formulované hypotézy. Vo výskumnom výbere bolo vekové rozpätie detí 12 - 15 rokov, priemerný vek 13.5 roka, čo pokrýva obdobie stredného školského veku a puberty (Vágnerová, 2001). V tomto období sa dospievajúci identifikuje s rodičovskými vzormi, je stále emočne pripútaný, potrebuje niekam patriť, mať „svoje“ miesto a zázemie, aktívne sa stáva členom rovesníckych skupín a napĺňa si potrebu začlenenenia. Vo vzťahu k identite si formuje identitu na intrapersonálnej, interpersonálnej a aj sociálnej úrovni. Vytvára si postoje k príslušníkom a príslušníčkam svojej skupiny (národu, etnickej skupine) a aj postoje k príslušníkom a príslušníčkam odlišných etnických skupín. Utváranie etnického postoja a tým kreovanie etnickej identity sa deje procesom diferenciácie a integrácie poznatkov, prežívania a správania. Tento proces sa završuje v neskoršej adolescencii, kedy môžeme hovoriť o relatívne stabilnej a vyhranenej etnickej identite. Podľa Goodmanovej (1952) identifikujeme tri štádiá vývinu etnického postoja k vlastnej etnicite i k etnicite iných. Prvým štádiom je etnické uvedomenie, typické pre dieťa vo veku 3 - 4 rokov, druhým je štádium etnickej orientácie v období od 4 do 8 rokov a posledným je štádium vlastného etnického postoja. Formuje sa nielen na základe procesov imitácie (prvé štádium) a identifikácie (druhé štádium), ktoré sú typické pre predchádzajúce úrovne, ale na základe aktívneho prijímania a vyhľadávania informácií, prežívaných emócií, skúseností a správania.

Konštatujeme, že v našom výskumnom súbore si dospievajúci, ktorí deklarovali, že nepatria k národnostnej menšine a preto ich považujeme za príslušníkov majority, teda za Slovákov a Slovenky, vytvárajú postoj k vlastnej národnej identite a nemajú ho ešte uzatvorený. Jednoznačne pozitívne vnímanie pojmu Slováč sme identifikovali u 47.3 %, ambivalentný u 32,4%. V porovnaní s dospievajúcimi z národnostnej menšiny (prevažnú časť tvorili rómski dospievajúci) sme identifikovali významný rozdiel pojmu Slováč. Rozdiel vzťahujúci sa k pojmu Slováč sa týkal toho, že dospievajúci z menšinových skupín mali väčšinou pozitívny (až 61,1%) alebo ľahostajný postoj (19,4%) a dospievajúci z väčšinovej populácie mali pozitívny (zastúpený v menšej miere ako v skupine dospievajúcich z menšinových skupín) a ambivalentný postoj.

Úplne inú situáciu vidíme v sémantickej reprezentácii pojmu Róm, kde sme nezaznamenali medzi sledovanými skupinami štatisticky významný rozdiel. Rómovia sú národnostnou menšinou, ktorá je vnímaná majoritou ako najviac odlišná (jazyk, kultúra, zvyky, farba pleti). Viaceré výskumy postojov majoritných členov k Rómom dlhodobo a bez ohľadu na demografické kritériá prezentujú negatívny postoj k Rómom (Vašečka, 2001, Kundrátová, 1995, Rosinský, 2006). Majoritní dospievajúci vnímajú pojem Róm prevažne negatívne (49.3 %), ale identifikovali sme aj pozitívny postoj (15.9 %). Dospievajúci s príslušnosťou k národnostnej menšine majú sémantickú reprezentáciu pojmu Róm umiestnenú najmä v kvadrantoch negatívneho postoja (52 %) a

ľahostajnosti (40 %). Jednoznačne pozitívne pojem Róm nevníma žiaden dospelávajúci z národnostnej menšiny. Dospelávajúci, ktorí potvrdili príslušnosť k menšine, uvádzali prevažne ako materinský jazyk rómsky. Na základe etnolingvistickej teórie etnickej identity ich môžeme považovať za príslušníkov rómskej národnostnej menšiny. Ako je možné, že sme v tejto skupine neidentifikovali pozitívny postoj k vlastnej etnickej skupine? Problém s formovaním etnickej identity ľudí, ktorých národnosť resp. etnicita je odlišná ako národnosť majoritného obyvateľstva potvrdzujú slovenské i zahraničné výskumy (napr. Bačová, 1997, Ros, Huici, Gomez, 2000). Rómski dospelávajúci sú súčasťou minority a túžia byť aj súčasťou majority. A tak sa tvoriaca rómska identita stáva problematickou – na jednej strane je človeku daná, schvaľovaná skupinou, jej súčasťou je romipen – pravé rómstvo, tradície, morálka (nie „kultúra chudoby“, na základe ktorej sú majoritou Rómom pripisované vlastnosti), na druhej strane sa referenčnou skupinou stávajú členovia majority. Členstvo v nej je však mnohokrát nedosiahnuteľné kvôli predsudkom voči Rómom. Pod vplyvom vlastností pripisovaných Rómom majoritou sa dokonca stretávame s úplne negatívnym postojom k vlastnej etnicite. Rómsky dospelávajúci nedokáže znižovať status majoritnej skupiny, aby vyrovnal sebahodnotu svojej ohrozenej sociálnej identity (podľa mechanizmu Teórie sociálnej identity). Tajfel (1981) uvádza, že pre personálnu/intrapsychickú identitu človeka je náročné udržať si vysoké sebahodnotenie a zároveň sa identifikovať s ingroup („svojou“ skupinou), ak je táto skupina minoritná a sú jej zvonka pripisované najmä negatívne atribúty. Ak je majoritná skupina zároveň referenčnou, tak prijíma negatívne atribúty pripisované „svojej“ skupine a tieto sa stávajú súčasťou jeho vnímania vlastnej etnicity.

Pri pojme Maďar mali dospelávajúci z menšín väčšinou pozitívny alebo ambivalentný postoj. Dospelávajúci z väčšinovej populácie mali väčšinou pozitívny (zastúpený vo väčšej miere ako v skupine dospelávajúcich z menšinových skupín) alebo ľahostajný postoj. Negatívny postoj sme zaznamenali u 6.3 % dospelávajúcich z národnostnej menšiny a 14.3 % slovenských dospelávajúcich.

Pri pojmoch označujúcich ďalšie národnostné menšiny: Rusín a Poliak, Čech sme nezaznamenali medzi skupinami významné rozdiely. Pri postoji k Rusinom a Poliakom má prevahu pozitívny postoj.

Pri pojme Čech sme zaznamenali výrazne pozitívny postoj u slovenských dospelávajúcich (62.1 %). U dospelávajúcich z menšiny má silné zastúpenie pozitívny a ambivalentný postoj.

Pri pojme Vietnamec sme zaznamenali najmä ambivalentný (57.7 %) a pozitívny postoj v skupine dospelávajúcich z menšinových skupín, ale žiaden dospelávajúci nevníma pojem Vietnamec negatívne. Dospelávajúci z väčšinovej populácie mali väčšinou pozitívny a ambivalentný postoj, ale vysoké podiely sme zaznamenali aj v negatívnom a ľahostajnom postoji.

Pojem Ukrajinec vyvolával u dospelávajúcich z menšinových skupín najmä nejednoznačné postoje v zmysle ambivalencie a ľahostajnosti. V skupine dospelávajúcich z väčšinovej populácie dominoval pozitívny (45.1 %) a výraznejšie zastúpenie mal aj ambivalentný postoj (27.5 %). V skupine dospelávajúcich z národnostnej menšiny sme zaznamenali iba 13% s pozitívnym postojom a 21.7 % s postojom negatívnym. Mapovanie vnímania menšín sme realizovali tesne pred vypuknutím vojnového konfliktu na Ukrajine, ktorý vyvolal vysoký nárast utečencov z Ukrajiny na Slovensku. Pojem utečenec evokoval v skupine dospelávajúcich z menšinových skupín najmä ľahostajný a negatívny postoj. Dospelávajúci z väčšinovej populácie mali väčšinou negatívny alebo ambivalentný postoj. Naše zistenia sú v súlade so zisteniami Kriglerovej et al. (2021), ktorá konštatuje, že politický diskurz uplynulých rokov sa odrazil v tom, že s utečencami sa približne dvom tretinám ľudí oslovených vo výskume spájajú negatívne emócie. Efekt tohto diskurzu sa prostredníctvom socializácie preniesol aj do postojov dospelávajúcich.

LIMITY ŠTÚDIE

V štúdiu sme mapovali sémantické reprezentácie pojmov označujúcich etnickú príslušnosť. Naše zistenia poukazujú na to, že u dospelých od 12 do 15 rokov prebieha formovanie vlastných etnických postojov a u mnohých z nich tieto postoje ešte nie sú stabilné. Zistili sme aj významné rozdiely v postojoch k iným národnostiam a aj vlastnej národnosti u dospelých z majoritnej spoločnosti a z národnostnej menšiny, ktoré však nie je možné zovšeobecniť na celý základný súbor. Za limit štúdie považujeme veľkosť výskumného súboru a najmä nižšie zastúpenie dospelých s príslušnosťou k národnostnej menšine.

ZÁVER

Participant našo výskumu mali priemerný vek 13.5 roku a výsledky potvrdzujú, že u nich aktuálne prebieha proces formovania etnickej identity a medzietnických postojov. Toto obdobie je vysoko senzitivné a dáva možnosť pôsobiť a formovať pozitívne etnické postoje. Identifikovali sme rozdiely v sémantických reprezentáciách národností vo vzťahu k príslušnosti dospelých k národnostnej menšine. Konštatujeme, že u dospelých patriacich k rómskej menšine je proces utvárania etnickej identity veľmi komplikovaný, pretože sa s ňou spája veľa negatívnych stereotypov majority. S pojmom Róm sa 50% dospelých nášho výskumného súboru viažu negatívne emócie. Spomedzi všetkých národnostných menšín je pojem Róm vnímaný najnegatívnejšie. V poradi druhým negatívne vnímaným pojmom je utečenec (negatívny postoj má zastúpenie 41,6%).

LITERATÚRA

Allport, G.W. (1954). *The nature of prejudice*. Perseus Books.

Bačová, V. (1997). Zvládanie dvojitej sociálnej identity jednotlivca. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa* 32(2), 149-154.

Barlow, F.K., et al. (2012). The contact caveat: Negative contact predicts increased prejudice more than positive contact predicts reduced prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin* 38(12), 1629-1643. <https://doi.org/10.1177/0146167212457953>

CVTI SR, (2022). *Štatistická ročenka školstva. Základné školy*. CVTI SR [cit. 2022-05-20]. Dostupné na internete: < https://www.cvtisr.sk/cvti-sr-vedecka-kniznica/informacie-o-skolstve/statistiky/statisticka-rocenka-publikacia/statisticka-rocenka-zakladne-skoly.html?page_id=9601>.

Erikson, E.H. (2015). *Životný cyklus rozšírený a dokončený. Deväť veků človeka*. Portál.

Fedáková, D., Kentoš, M. a kol. (2020). *Európska sociálna sonda. 9. kolo na Slovensku. Spoločenskovedný ústav CSPV SAV*. <https://doi.org/10.31577/2020.978-80-89524-52-5>

Goodman, M.E. (1952). *Race awareness in young children*. Addison-Wesley. <https://doi.org/10.1037/14488-000>

Graf, S., Paolini, S., & Rubin, M. (2014). Negative intergroup contact is more influential, but positive intergroup contact is more common: Assessing contact prominence and contact prevalence in five

Central European countries. *European Journal of Social Psychology* 44(6), 536-547. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2052>

Kochenov, D., & Lindeboom, J. (Eds.) (2020). *Kälin and Kochenov's Quality of Nationality Index: An Objective Ranking of the Nationalities of the World*. Hart Publishing.

Kriglerová Galová, E. et al. (2021). Cudzie nechceme, svoje si nedáme. CVEK [cit. 2022-05-28]. Dostupné na internete: <http://cvek.sk/cudzie-nehceme-svoje-si-nedame-postoje-majoritnej-populacie-k-migracii-a-cudzincom-na-slovensku/>

Kundrátová, B. (1995). Sociálno-psychologické charakteristiky postavenia rómskych detí v etnicky zmiešaných triedach ZŠ. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa* 30(2), 215-227.

Ros, M., Huici, C., & Gómez, A. (2000). Comparative identity, category salience and intergroup relations. In D. Capozza & R. Brown (Eds.), *Social Identity Processes: Trends in Theory and Research*, 81-96. SAGE.

Rosinský, R. (2006). *Čhavale Romale alebo motivácia rómskych žiakov k učeniu*. UKF v Nitre.

Smékal, V. (1990). Metóda sémantického výberu. In L. Maršálová (Ed.), *Metodológia a metódy psychologického výzkumu* (s. 300-302). Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Solano, G. & Huddleston, T. (2020). *Migrant Integration Policy Index 2020*. CIDOB and MPG.

Tajfel, H. (1981). *Human groups and social categories: Studies in social psychology*. Cambridge University Press.

Vašečka, M. 2001. Vzťah majoritnej populácie k Rómom. In O. Gyárfášová, V. Krivý, & M.

Vágnerová, M. (2001). *Kognitívni a sociální psychologie žáka základní školy*. Karolínium.

Velšic (Eds.), *Krajina v pohybe*. IVO.

Voci, A., & Hewstone, M. (2003). Intergroup Contact and Prejudice Toward Immigrants in Italy: The Mediation Role of Anxiety and the Moderational Role of Group Salience. *Group Processes & Intergroup Relations*, 6(1), 37-54. <https://doi.org/10.1177/1368430203006001011>

Wagner, U., van Dick, R., Pettigrew, T.F., & Christ, O. (2003). Ethnic Prejudice in East and West Germany: The Explanatory Power of Intergroup Contact. *Group Processes & Intergroup Relations*, 6(1), 22-36. <https://doi.org/10.1177/1368430203006001010>

Wachtel, P.L. (2014). An Integrative Relational Point of View. *Psychotherapy* 51(3), 342-349. <https://doi.org/10.1037/a0037219>

SEMANTIC REPRESENTATIONS OF MINORITIES. SURVEY INTO THE ATTITUDES OF ADOLESCENTS AGED 12 TO 15 YEARS

Abstract: In the article we present findings about the semantic representations of minorities living in Slovakia. Our theoretical basis are the findings of the several researches realized in the European area, which showed that people living in Slovakia have a less accepting attitude towards otherness, in this case represented by belonging to a minority group. We conducted the research in a group of adolescents aged 12 to 15 years, in the 6th to 9th year of elementary school in the Nitra

region ($AM_{age} = 13.51$ years; $SD_{age} = 0.99$). The research method was the Semantic Selection Test (Doležal). We identified differences in semantic representations of nationalities in relation to adolescents' belonging to a national minority. The term Roma is perceived most negatively, and Roma adolescents also perceive it negatively. We state that the process of forming ethnic identity among adolescents belonging to the Roma minority is very complicated, because it is associated with many negative stereotypes of the majority.

Keywords: semantic selection, attitudes, minorities, adolescents